

ISTORIE ȘI CARACTER SOCIAL

Lect. dr. Maria Pirău

The present study proposes an interscientific approach of the social character produced by the communism using the view of the social pedagogy, ethics and psychology. Our historical destiny, that placed us during a half of century in a pathogenic social sistem from the ethical point of view forms the narative field in which has born the collective self of todays educative generation; a generation that even though has well trained specialists, remains still undecided, aphantetic, inactive, shortly unperformant.

Condiționarea istorică a caracterului

Una dintre cele mai cunoscute abordări ale conceptului psihologic de caracter îi aparține lui G. Allport. Acest autor consideră că la nivelul individului, trăsăturile de caracter sunt ierarhizabile în structuri integrative: trăsături cardinale (1-2 trăsături), trăsături principale (10-15 trăsături) - subordonate primelor – și trăsături secundare (de ordinul miilor).

Sfera conceptului de caracter a fost lărgită prin aplicarea sa la nivelul colectivităților. Astfel, se consideră că *o experiență socială comună și îndelungată determină apariția unor trăsături de caracter* comune identificabile la majoritatea membrilor grupului. De pildă, în “Frica de libertate“, E.Fromm definește caracterul social astfel: ”o selecție de trăsături, nucleu esențial al structurii de caracter a majorității membrilor unui grup care s-a dezvoltat *ca rezultat al experiențelor fundamentale și al modului de viață comun acelu grup*. Deși vor exista întotdeauna “devianți” cu o structură de caracter total diferită, structura de caracter a majorității membrilor grupului constă în variații ale acestui nucleu” (Fromm,E., 1998, pg.223 , s.n.).

Definiția relevă prezența unei corelații între un context istoric determinat și configurația caracterului social al grupului, pe de-o parte, dintre acest caracter și caracterele individuale, pe de altă parte. Argumentând natura multistratificată a virtuții eticianul A. MacIntyre nu contrazice această plurideterminare a eului moral al indivizilor și al comunității (v. rolul tradiției în structurarea virtuții).

Pornind de la corelația menționată, credem că pot fi identificate câteva dominante ale propriului nostru caracter social în strânsă legătură cu cauzele care le-au generat. Vom analiza, mai jos, câteva dintre ele.

a. Respectul proprietății ca valoare morală are adânci rădăcini biologice și se înscrie pe linia unei îndelungate tradiții culturale. Să menționăm că, în “Politica” sa, Aristotel postulase întemeierea statului pe familie și pe *proprietate*. Timp de secole educația morală a conservat ideea proprietății ca valoare. Respectul proprietății - ca produs al muncii - este una dintre lecțiile de morală elementară pe care Emil al lui Rousseau, o învață de la guvernorul său, înainte de-a ajunge la educația morală propriu zisă, rezervată vârstei adolescenței. În a doua jumătate a secolului XX etologii au demonstrat că animalele manifestă un instinct al teritorialității pe care, probabil, într-o formă specifică, îl are și omul. Cu deosebirea că la nivel uman, valoarea adăugată prin muncă - deci umanizarea teritoriului - s-a constituit, din punct de vedere istoric, ca obiect principal al avuției.

Dreptul la proprietate este prevăzut în art.17 al Declarației Universale a Drepturilor Omului fiind considerat un drept natural.

Destrămarea proprietății private în comunism - dacă s-ar fi redus numai la dimensiunea sa materială, s-ar fi pretat la acte reparatorii exclusiv în forma restituirii bunurilor exterioare. Există însă efectele perverse în planul mentalităților: fiind greu identificabile, recunoașterea și “reparația” lor e, de la bun început, problematică.

Faptul că reparația materială societatea noastră o trenează de mai bine de zece ani și că a fost nevoie de intervenția unor foruri internaționale pentru a corecta deciziile unor instanțe superioare de justiție românești, care încălcaseră dreptul la proprietate, ridică semne de întrebare asupra ideii de justiție ai cărei purtători suntem. Faptul semnalat ar putea indica proiecția daunelor psihice pe care educația și propaganda comunistă le-au operat la nivelul mentalului nostru colectiv.

Organizarea comunistă - în care s-a format caracterul social al generației azi educatoare - amintește de “logica” lui Caligula din celebra piesă a lui A.Camus. Această piesă este, între altele, un fel de demonstrație prin reducere la absurd a faptului că *logica epurată de sentimente este profund imorală*. În scena a VIII-a din primul act, după ce un intendent îi adusese la cunoștință extravagantului împărat roman Caligula că tezaurul public s-a diminuat considerabil, acesta, plecând de la premisa că tezaurul public este o chestiune capitală, se decide să fie “logic” și plăsmuiește un plan pe care singur îl califică “genial”: toți cetățenii imperiului își vor dezmoșteni copiii și-și vor face testamentul în favoarea statului. Apoi,

periodic, în funcție de nevoile statului, se va întocmi o listă cu cei ce vor fi executați. Planul este dus la îndeplinire și, în câțiva ani, imperiul este sfâșiat de asasinat.

Personajul lui Camus consideră că “nu-i mai necinstit să-i jefuiești direct pe cetățeni decât să le strecuri taxe indirecte în prețul merindelor de care nu se pot lipsi” și se decide să “fure deschis”. Cu alte cuvinte, lasă să se înțeleagă că atitudinea sa transparentă e, logic și etic, corectă.

La rândul lor, propagandiștii ideologiei comuniste, au semănat în mentalul colectiv ideea că exploatarea omului de către om, în condițiile proprietății private, constituie un temelie nu numai logic ci și etic pentru a desființa această proprietate și pentru a pedepsi pe cei care au beneficiat de pe urma ei. Mai mult, pentru a-și încarcera, tortura și suprima opoziții. Ei au avut pretenția că aceste acte servesc unui ideal etic, în virtutea căruia sunt justificabile.

În raport cu costul moral a cincizeci de ani de îndoctrinare comunistă vom risca un punct de vedere personal: furtul devenit extrem de răspândit în România dinainte și de după 89, practicat și astăzi la cele mai neașteptate nivele și în cele mai diverse domenii (de la jalnicul hoț de buzunare, la furtul intelectual) e una dintre cele mai grave consecințe ale pervertirii caracterului nostru social în condițiile comunismului; este vorba, în acest caz, de *perturbarea raporturilor morale legate de proprietate*. Acest punct de vedere poate fi, credem, susținut cu cel puțin trei argumente:

În primul rând, comunitatea de bunuri perturbă *percepția intelectuală* asupra proprietății: ceea ce e al tuturor este desigur și al meu. Însușindu-mi ceva ce este al tuturor pot avea credința că n-am luat decât o parte din ceea ce *îmi* aparține. Iar când lipsurile la care sunt supus, în ciuda faptului că muncesc, devin acute pot avea chiar impresia că a recupera de la Statul Abstract o parte din bunurile de care am fost deposedat, e o acțiune justă.

În al doilea rând, Statul Proprietar este *fără Față*. El poate fi trișat cu minimum de remușcare. Nimeni nu-i poate vedea, de pildă, tristețea de-a fi fost deposedat sau înșelat. În relația dintre individ și acest colos uriaș și abstract care este Statul Proprietar individul poate fi cel mult constrâns prin legi, pedepsit, condamnat, dar *nu poate simți nici o emoție morală* – cum ar fi, compasiunea, regretul, fidelitatea, remușcarea, vinovăția – pentru că nu poate avea nici măcar reprezentarea Feței Celuilalt, respectiv a modului în care acesta din urmă e afectat de pe urma răului săvârșit.

În al treilea rând, deposedarea celui care a muncit de produsele muncii sale subminează grija acestuia pentru *calitatea* activității iar această grijă e, cum susține MacIntyre, singurul teren pe care ar putea să “crească” bunurile interioare, respectiv, virtuțile. Când, această grijă nu există

individul este înclinat să trișeze. Operând o separație netă între conceptul muncii și cel al proprietății comunismul a avut ca efect consimțirea la o muncă superficială al cărei unic scop era obținerea unor *bunuri exterioare* minime, adică a salariului. Folcloric, această relație a fost exprimată prin “ei se fac că ne plătesc, noi ne facem că muncim”. Dacă o astfel de “muncă” nu produce nici un venit societății, ci doar pierderi, aceasta nu e problema celui ce prestează munca.

Nenumărați români cred și astăzi că a gândi astfel n-are nimic imoral. Reticența prelungită a autorităților în a recunoaște falimentul unor întreprinderi neperformante - de teama șomajului pe care îl antrenează o astfel de recunoaștere desemnează - dacă nu cumva faptul că autoritățile însele gândesc astfel - cel puțin teama acestora privind costul electoral al unor măsuri despre care au convingerea că sunt profund nepopulare.

b) Într-o pagină celebră din “Politica” sa, bătrânul Aristotel susținuse că, într-o societate *justă*, bunurile trebuie distribuite după merit. Potrivit creatorului logicii și eticii n-ar fi just să dăm cel mai bun flaut nici celui mai nobil, nici celui mai frumos, nici celui care aleargă mai iute ci, celui care, deși nenobil, urât și prost alergător știe, totuși, să cânte cel mai bine la flaut. Să recunoaștem: suntem o generație care nu a învățat această lecție simplă și clară despre dreptate.

Bazându-se pe ideea egalității - derivată din concepția despre proprietate la care ne-am referit mai sus - comunismul a creat o confuzie, care ne bântuie încă, în promovarea valorilor legate de competență. Starea actuală a culturii și învățământului, condiția precară a omului de cultură în societatea noastră sunt reflexul, pe termen lung, a acestei confuzii sădite în mentalul nostru colectiv.

E vorba de o confuzie cu atât mai gravă cu cât egalitatea de care s-au prevalat directorii de conștiință ai regimului comunist n-a existat decât în plan declarativ. În realitate, comunismul a *ierarhizat oamenii în funcție pseudomerite* (cum ar fi, de pildă, fidelitatea față de regim sau originea socială). Acest fapt a generat o *devalorizare a meritului* autentic, o subminare a principiului competenței și o pervertire a criteriilor noastre valorice. Comunismul a promovat, în cele mai înalte funcții, persoane lipsite de cultură dar bine îndoctrinate ideologic; a oferit constant “modelul de performanță” al unui “Big Brother” îndrituit să dea indicații în toate domeniile de activitate ca și cum poziția sa în fruntea ierarhiei sociale i-ar fi conferit merite mai presus de ale oricărui expert.

Ilustrativ este evenimentul desființării învățământului superior și a cercetării de profil psihopedagogic în 1977, ca urmare a scandalului iscat în jurul Meditației Transcendentale. După ce șeful statului afirmase într-o

cuvântare că *nu înțelege de ce dacă tot aveam profesori de diverse specialități ne mai trebuie psihologi și pedagogi*, unii dintre cei mai buni specialiști din aceste domenii au avut de parcurs trasee existențiale dramatice: destinele lor au ilustrat disprețul profund al puterii de atunci pentru competență și merit. În ce-i privește pe studenții “generației suprimate”, aceștia au aflat, la capătul unei “adunări generale” de 1 oră, că acele cunoștințe și competențe pe care le dobândiseră – documentându-se, frecventând cursuri, pregătind examene - nu se bucură de nici o prețuire în societatea pentru care se pregăteau să devină specialiști, dar că ei ar putea fi folosiți/repartizați, totuși, în alte domenii, pentru care se pregătiseră sumar sau nu se pregătiseră de loc.

Simplificând lucrurile, exemplul citat ilustrează faptul că în 89, ieșisem dintr-o lume în care a fost cu puțință ca experții - psihologii și pedagogii din institutele de cercetare și universități- să fie distribuiți în munci necalificate, în care s-au acordat licențe în istorie studenților care puteau dovedi, eventual, merite în domeniul psihopedagogic, iar la *conducerea statului aveam o persoană care nu înțelegea distincția dintre aceste domenii, aceste merite și aceste diplome.*

Într-un secol în care nimeni nu se mai putea îndoii de validitatea postulatului “știința este putere”, la nivelul mentalității poporului român adaptarea la realitate a însemnat falsificarea raportului de determinare la care făcuse trimitere filosoful englez: subiectul și predicatul logic al celebrei propoziții și-au schimbat reciproc locul, știința devenind - cel puțin la nivelul așteptărilor - un fel de efect ce succede puterii și nu invers.

Modelul imixtiunii managerilor în probleme ce țin de competența profesională a subalternilor lor a fost un reflex comportamental format și întărit constant în instituțiile vechiului regim. El e bine conservat la nivelul mentalităților și se manifestă și astăzi în instituțiile tranziției.

Aroganța omniștientă a liderului subminează totdeauna coeficientul de inteligență al grupului. Pe acest fundal cucerita, deja, libertate a opiniei nu e, din păcate, de prea mare folos.

Libertatea exprimării este, fără îndoială, un factor important de progres dar ea își arată cu adevărat valoarea doar în condițiile în care, exprimându-ne liber opiniile, știm totuși, să facem distincție între opinie și cunoaștere.

Câtă vreme nimeni nu poate ști totul, a face abstracție, în actul de decizie, de părerea expertului, înseamnă a risipi trecutul grupului - timpul, efortul și banii investiți în studii - și a-i risca viitorul, expunându-l la tatonare și eșec.

c) Comunismul *a pervertit comunicarea interumană*. În primul rând, a fost o *cultură a monologului*, a discursului megaloman către mulțimea indivizilor “decapitați”, fără Față, condiționați să reacționeze uniform la semnale transmise prin megafoane. Am trăit într-o cultură în care am fost învățați să ni se vorbească mult fără să ni se spună nimic. Agresați continuu în intimitatea gândului nostru de ticuri lingvistice, împietrite în formule standardizate, golite de sens și semnificație, am dezvoltat un mecanism de protecție: a auzi și a nu asculta.

În calitate de vorbitor într-un spațiu public – incluzând aici limbajul scris - era o dovadă de curaj să-ți asumi riscul de-a și spune ceva în timp ce vorbești. Ritualurile lingvistice erau obligatorii. Vorbitorul trebuia să încerce și obligatoriu să reușească o adevărată scamatorie lingvistică : întâi să-și înveșmânteze gândul într-o aparență de familiaritate a vorbirii; apoi să reușească niște efecte alunecoase și ambigui; în sfârșit, rezultatul trebuia să fie un discurs *ambivalent* care să transmită simultan două mesaje diferite: unul pentru cel cu care voia să comunice și altul pentru cel de care trebuia să se teamă. Acest mod de a comunica ambivalent presupune două nivele: un nivel social al comunicării și un nivel psihologic, ascuns. Principala sa caracteristică este lipsa de transparență. Persoanele care comunică astfel nu-și dezvăluie Fața, evită proximitatea (contactele autentice, sincere și spontane) purtând o mască protectoare. Acest mod de-a comunica stă la baza comportamentelor numite “jocuri psihologice” care sunt, potrivit Analizei Tranzacționale “cel mai bun mod de a nu rezolva o problemă”. (R.de Lassus,2000,pg.80-85).

Încă C.G. Jung atrăsese atenția asupra dimensiunii patologice a problemei. El a făcut distincția între *Persona* - sau “masca” pe care o poartă individul pentru a face față așteptărilor- și *Sinele* care reprezintă individul autentic, totalitatea psihică. *Persona* nu încarnează decât ceea ce enculturația, respectiv jocul rolurilor asumate a scos la iveală din totalitatea Sinelui și, tocmai de aceea, ea maschează o bună parte din realitatea psihică. Cu cât distanța dintre exigențele Personei și cele ale propriei interiorități subiective e mai mare, cu atât crește - în densitate și volum - răul sufletesc, “umbra”. Pe scurt, pe măsură ce adaptarea socială se asociază, în mod repetat, cu nesinceritatea față de ceilalți și față de sine lumina interioară trebuie să cedeze întunericului.

În termenii lui MacIntyre succesul exterior al trișorului, e plătit în moneda propriilor bunuri interioare (excelențele de caracter).

Comunicarea poate fi o *practică* în sensul moral pe care îl dă termenului eticianul american, *doar* când cel care o exercită nu trișează. *Acest lucru nu a fost posibil în comunism*. Dimpotrivă, comunicarea

nesinceră a fost regula iar cea ambiguă, protejată, camuflată pe care am descris-o mai sus excepția, “excelența” la care putea să acceadă cel angajat într-un discurs pe o temă care avea tangență cu domeniul social.

Rezultă că vorbitul fără a spune, auzitul fără a asculta, camuflajul lingvistic și complementul acestora - dedublarea- au fost principalele modalități de comunicare în spațiul public ideologizat al comunismului.

Inevitabil, *școala a fost un astfel de spațiu.*

În vechiul regim, corpul profesoral a fost umilit, disprețuit și prost plătit. A fost folosit ca masă de propagandă, ca forță de muncă gratuită, ca mijloc pentru a comite fals intelectual și uz de fals. Trecându-se peste opiniile și convingerile lor, cu dascălii s-a făcut colectivizarea, s-au făcut recensăminte ale populației, s-au cules recolte, s-au pus în scenă fastuoase reprezentații omagiale care sfidau morala și bunul gust. *Mulțimea politicianilor lipsiți de cultură s-a folosit de cei mai la îndemână intelectuali, cei răspândiți pretutindeni – profesorii - pentru a li se scrie cuvântări de ocazie, articole sau lucrări necesare pentru a accede la diplome și titluri.* În sfârșit, aceste diplome și titluri s-au obținut prin încălcarea demnității altor profesori a căror capacitate și responsabilitate morală legată de evaluare a fost sfidată și disprețuită.

Profesorii au fost încurajați să comunice - după modelul ședințelor de partid – adaptându-și mesajele clișeele lingvistice în circulație. Acest limbaj practicat la vedere cu prilejul festivităților școlare, consiliilor profesorale, a pătruns treptat în sălile de clasă și în paginile manualelor școlare.

Succesul de care s-au bucurat, după revoluție, în preferințele electorale ale maselor, unii directori de conștiință și lideri politici comuniști nu este lipsit de legătură cu faptul că, prin stilul lor de-a-și formula mesajele tocmai ei au corespuns deprinderilor de comunicare îndelung exersate, tocmai ei fiind cei care au reușit să creeze electorilor sentimentul de identificare.

Democrația cere însă un cu totul alt tip de vorbitor. Ea este o *cultură a dialogului*. Dialogul autentic presupune angajarea într-o relație de comunicare a unor oameni care –cum ar spune Bauman - sunt dispuși să-și dezvăluie Fața. Un dialog are sens dacă, sau tocmai pentru că, angajează interlocutori diferiți. Așa de exemplu, presupunând, prin absurd, că ar putea exista doi oameni identici, inițiativa unuia de-a comunica celuilalt un mesaj ar fi inutilă - ori absurdă - câtă vreme cel din urmă ar ști dinainte tot ce i-ar putea transmite primul.

Din fericire, suntem diferiți și comunicarea într-un cadru de toleranță și pluralism poate fi reciproc îmbogățitoare. Acest cadru ni-l

promite democrația. Dar el, cadrul, nu există în sine - ca și spațiul și timpul newtonian, în care, lucrurile ar trebui, doar, să se așeze.

Simpla schimbare a regimului politic nu a însemnat că acest cadru, la care ne referim, ar fi fost și fost creat. Cadrul despre care vorbim e instituit în exercițiul interacțiunii concrete dintre oamenii care *știu să comunice*, adică să spună ceva demn de ascultat în timp ce vorbesc și să asculte în timp ce Celălalt vorbește. În perspectiva postmodernă a lui Bauman dialogul e o formă de asociere în doi o situație *față în față* plină de răspundere și solitudine pentru Celălalt.

d) *Comunismul a creat trăsături de caracter bazate pe frică, neîncredere și nesiguranță.* Nu știm dacă la nivelul caracterului nostru social, aceste trăsături fac parte din categoria celor pe care Allport le-ar numi "cardinale" dar știm că frica era, în vechiul regim, o stare sufletească generalizată .

Permanentizarea fricii generează anxietate, adică o frică fără obiect, care naște mecanisme de apărare cum ar fi lăcomia, tendința de dominație, retragerea, vinovăția și pregătește terenul pentru desfășurările nevrotice.

Trăsăturile de caracter bazate pe sentimente negative - cum este și frica – sunt totodată *inferioare din punct de vedere etic* .

Frica, consideră Adler, este un afect original, atavic. Când individul e pândit permanent de pericol, când eșuează în strădaniile sale de-a ieși din starea de insecuritate el sfârșește fie într-o concepție de viață pesimistă, fie dezvoltă trăsături de caracter care îl fac să se bazeze mai mult pe ajutorul și considerația celor din jur. "Asemenea indivizi, scrie Adler, au totdeauna un plan de "retragere" sunt pe "picior de fugă", sunt anxioși și *caută mereu pe cineva pe care să se sprijine în loc să se sprijine pe ei înșiși*" (Adler, 1991,pg.201, s.n.); ei manifestă o excesivă prudență care, adesea, îi îndepărtează de la îndatoririle impuse de viață. A.Adler include frica și nesiguranța în rândul afectelor disociante: ele despart oamenii, în loc să-i unească.

Potrivit lui K.Horney starea cronică de frică poate naște ostilitatea- ca mijloc de apărare împotriva anxietății. La rândul său, E.Fromm, făcând o lectură psihologică a etologiei contemporane (1983,pg.450-495), consideră frica o sursă de agresivitate.

Ultimii zece ani au arătat cât de adânc a forat în caracterul nostru social, acest sentiment – frica –pe care l-am trăit permanent în totalitarism. Răul moral fundamental pe care-l purtăm în noi este, probabil, neîncrederea în Celălalt Om. Această neîncredere infestază imaginea de sine și umbrește sentimentul identității: *câtă vreme pentru cel ce-și scrutează propria identitate toate drumurile duc către Celălalt.*

e) Comunismul a instituit o ideologie și practici de *anulare a individului ca Față*. Celebra ideologie a omogenizării sociale e un exemplu explicit și elocvent. Indirect, dedublarea comportamentală - ascunderea Feței în spatele măștii securizante - ilustrează același lucru. Pentru a fi securizantă masca publică trebuia să indice celorlalți acceptul individului, învoiala sa complice la procesul prin care era “omogenizat”, adică, *suprimat ca subiect*.

Mai mult: comunismul a creat un *veritabil ritual simbolic al decapitării*. E vorba de acele “adunări populare”, în care, șeful statului vorbea unei mulțimi de mii de oameni cărora, evident, nu le vedea fața și ale căror reacții, controlate prin frică, erau orchestrate prin aplauze și lozinci dinainte înregistrate. Discursul de la tribună era, în fapt, o patologică comunicare cu un fel de *mulțime-oglină*: singurul lucru cu adevărat vizibil șefului statului, era *propria sa față* multiplicată în mulțimea de portrete pe care oamenii le ridicau *deasupra capetelor lor*.

Cei mai mulți dintre noi știm încă cum e să fii element *în* această mulțime *cu* ceilalți. Iar liderii noștri așteaptă încă să fie întreruși doar de aplauze.

f) Așezând mai presus de puterea legii puterea unor persoane comunismul a creat la nivelul *mentalităților o gravă disociere între drepturi și obligații* care, în bună măsură, persistă și astăzi. Efectul pervers al sfidării rolului legilor în realizarea unei juste coeziuni sociale a fost crearea, înainte de 89, a unui altfel de coeziune, bazată pe relații, trafic de influență și mituire. În acele condiții, a fost posibil ca rolurile profesionale și funcțiile să fie percepute ca minuscule centre de putere - de la vânzătoarea care avea puterea de-a da sau nu alimentele de sub tejghea, la profesorul care avea puterea de-a da sau nu o notă anume, până la funcționarul public care avea puterea de-a da sau nu, o locuință. Pe acest fundal a înflorit *trocul serviciilor*, un mod de percepere al rolurilor profesionale și al funcțiilor care se conservă și astăzi.

Și astăzi funcțiile sunt mai degrabă asociate cu avantajele decât cu asumarea responsabilităților atât de către cei ce le îndeplinesc cât și de cei ce le percep din afară.

Ni se pare ilustrativ fenomenul, devenit obișnuit, al sporirii numărului membrilor simpatizanți ai partidelor aflate temporar la putere, imediat după alegeri, fie pe calea recrutării de noi membri din rândul celor încă neangajați politic fie pe calea migrației membrilor partidelor aflate în opoziție. Acest fenomen nu este decât indiciul că, o bună parte a membrilor actualei clase politice asociază cariera la care s-a angajat, mai curând cu avantajele și drepturile, decât cu obligațiile și răspunderea față de alegători. Iar cei ce ne

votază astăzi legile ca și cei ce guvernează nu sunt decât un eșantion care reprezintă fidel o generație.

În schimb, alegătorul - omul de rând - nu a fost sprijinit, în ultimii 13 ani, să primească o educație juridică elementară, nu a fost conștientizat asupra drepturilor și obligațiilor sale și nici nu i-a fost formată deprinderea de-a consulta legile ce reglementează domeniul său profesional și pe care, e obligat - atât el cât și șefii săi ierarhici - să le respecte.

h) *Comunismul a creat conceptul de responsabilitate colectivă și cu aceasta a luat, cum ar spune Bauman, responsabilitatea de pe umerii celui ce o poate cu adevărat purta: individul.* Pot fi răspunzător doar pentru ceea ce fac eu pentru Celălalt, dar nu pot fi răspunzător pentru ceea ce face Celălalt pentru mine. În momentul în care doresc să-mi asum o astfel de responsabilitate mă confrunt –inevitabil- cu neputința și nonlibertatea mea.

O ilustrare: educația în tranziție

Istoria de peste un deceniu a tranziției de la sistemul de învățământ comunist la cel actual a demonstrat că persistă un dezacord, îndelung exersat în regimul precedent, între intenții, declarații și realități și - ceea ce constituie o circumstanță agravantă – un înalt grad de toleranță socială la acest dezacord.

Domeniul din care am ales ilustrarea de mai jos nu înseamnă că școala ar fi instituția cea mai potrivită pentru a servi ca exemplu ci, doar faptul că, ea reprezintă teritoriul pe care autoarea acestui studiu îl cunoaște cel mai bine. Tabelul care urmează ilustrează câteva aspecte evidente ale acestei discrepanțe la care suntem, prin acceptare, complici.

Încă în 1993 (v. Cartea Albă) au fost trasate obiectivele, principiile și strategia reformei învățământului și , după cum rezultă din tabelul de mai jos s-a apreciat că această reformă *trebuie să devanseze* reforma altor instituții. Realitatea a fost însă alta. Reforma nu putea fi instituită decât într-un cadru legislativ adecvat, iar crearea acestui cadru s-a lăsat mult așteptată. În acest interval instituția școlară, de a cărei menire *prospectivă* nu se îndoiește nimeni, a funcționat, în mod paradoxal, potrivit legii și statutului în vigoare în regimul comunist.

În cele din urmă, pe fondul unei întârzieri de *opt ani*, chiar și modul în care s-a ajuns la schimbarea sistemului de educație a lăsat impresia că, în învățământul românesc, reforma a fost mai degrabă rezultatul unei “învățări prin șoc” (v. revolta liceenilor din toamna anului 1997 și schimbările pe care ea le-a antrenat) decât obiectivarea capacității reale a agenților principali ai

reforme (profesori, elevi, părinți, parlamentari, etc) de-a învăța inovator, prin anticipare, participare, etc

Tabel nr.1 Discrepanța dintre intenții și fapte

Nr. Crt.	Ce știm, ce spunem, ce recunoaștem, ce intenționăm, ce susținem la nivelul discursului public	Ce facem, ce se întâmplă în realitate
1.	-Educația este o valoare universală a omului contemporan (v. conceptul de educație permanentă) -educația este o “prioritate națională” (Legea nr.84/95)	1.Subfinanțare cronică a învățământului
2.	Reforma în învățământ trebuie să devanseze celelalte reforme (Cartea albă,1993)	2.Întârzierea reformei învățământului (practic ea are astăzi o vechime de cinci ani)
3.	Cel mai grav blocaj al reformei sociale e de natură psihologică și morală de unde necesitatea unor cursuri pentru întreaga populație adultă (Cartea albă,1993)	3. Astfel de cursuri necesare pentru a pregăti “cetatea educativă” a democrației nu s.au realizat niciodată
4.	Esența reformei învățământului trebuie să fie psihologică și morală (Cartea albă,1993) -profesorii sunt agenți principali ai reformei (Cartea albă,1993) -toate guvernele care s-au succedat în ultimii 12 ani au recunoscut faptul că societatea românească se confruntă cu o gravă criză morală -“a învăța să trăiești împreună cu ceilalți” este unul dintre pilonii educației contemporane (Raportul Delors,2000)	4.În aceste condiții programele de formare continuă ale profesorilor, azi în vigoare, nu prevăd nici o temă cu privire la educația morală a tinerei generații
5.	Din personalul didactic pot face parte persoanele care “au capacitatea de executare deplină a drepturilor, o conduită morală conformă deontologiei profesionale și sunt apte din punct de vedere medical pentru îndeplinirea funcției”. Ele trebuie să prezinte atât la angajare cât și pentru menținerea în funcție un “certificat medical eliberat pe un formular specific elaborat de Ministerul Învățământului împreună cu Ministerul Sănătății” (Legea nr.128/1997)	La 13 ani după revoluție nu există încă un cod deontologic al profesiei de dascăl iar la 5 ani după apariția legii privind Statutul Personalului Didactic nu se știe exact la ce se referă protocolul la care face referire alin 1 al articolului 4, sau, cel puțin, dacă acest protocol a fost încheiat.

Schimbarea mentalităților e un proces anevoios: ea presupune atitudinea critică față de valori, efortul individual, reflexiv, introspectiv și autocritic al fiecărui individ, dar mai ales al celor care, prin prestația lor profesională, își pun amprenta asupra mentalului generației tinere. Absența unui cod deontologic al profesiei didactice lipsa unei selecții sumare-referitoare la sănătatea psihică a celor în grija cărora lăsăm educația copiilor noștri e un context agravant al stării de fapt.

Concluzii

1.În tratatul său de morală MacIntyre afirmă că o practică (prin care înțelege o activitate creatoare) *nu poate fi nici învățată și nici nu poate progresa în absența a trei virtuți fundamentale*: dreptatea, sinceritatea și curajul. Dacă avem în vedere aceste trei virtuți analiza întreprinsă în lucrarea de față justifică datele înscrise în următorul tabel :

Tabel nr.2 Pervertierea virtuților fundamentale în comunism

Nr. Crt	Virtuți fundamentale	Pervertierea lor în comunism
1.	Dreptatea	<ul style="list-style-type: none"> - Perturbarea raporturilor morale legate de proprietate - Falsificarea valorilor legate de competență - Promovarea ideii omogenizării sociale - Promovarea responsabilității colective - Confiscarea justiției de către putere, subminarea autorității legii
2.	Sinceritatea	<ul style="list-style-type: none"> - Dedublarea, obligativitatea ritualurilor lingvistice - asocierea sincerității cu riscul - cultura monologului, pseudocomunicarea - pierderea încrederii în celălalt - încurajarea ipocriziei și oportunismului
3.	Curajul	<ul style="list-style-type: none"> - generalizarea fricii ca sentiment dominant - nesiguranța cronică a individului și valorizarea excesivă a prudenței - încurajarea servilismului și atacul constant la adresa demnității

Suntem după 13 ani fundamental schimbați ? Cel mai probabil, nu. Trecerea la o moralitate postmodernă bazată pe responsabilitate individuală rămâne, pentru noi ca societate, un traseu de parcurs.

2.Tranzitând hotarul dintre două lumi societatea noastră duce cu ea propriul său trecut. Structurile mentale formate, exersate, recompensate de sistemul totalitar au “trișat” momentul 89 transversându-l cu noi și prin noi.

Ele au secondat – determinat sau subminat - dinăuntru nostru, deciziile, comportamentele noastre, evenimentele la am participat în ultimii 13 ani.

În primul rând, e vorba, de o atitudine de complicitate la eșecul social bazată pe ideea că a trișa e un semn de inteligență adaptativă. Înainte de-a ne grăbi să afirmăm că nu facem parte din categoria celor care trișează să ne amintim că pentru noi, ca popor, timp de câteva decenii, *trișarea a fost un mecanism de apărare și supraviețuire*. Oricât am urât acest lucru am fost obligați să-l admitem la noi sau la ceilalți. *Acum nu mai suntem*.

În al doilea rând, raportarea plină de responsabilitate a individului la Celălalt Om văzut ca Față - înțelegând prin aceasta diferența, unicitatea celui alt- despre care vorbește etica postmodernă este la polul opus “tradiției” noastre: venim dintr-o lume în care dacă nu suspiciunea, cel puțin *neîncrederea* și prudența erau atitudini “sănătoase” servind nevoia, mereu amenințată, de securitate a indivizilor. Pentru cine a crezut în ea, ni s-a inoculat ideea că *ștergerea diferențelor* între oameni este posibilă și necesară. *Ei bine, nu poate fi necesară, câtă vreme nu e posibilă*.

În al treilea rând, lumea postmodernă spre care aspirăm astăzi revendică o stare de maturitate a spiritului care a depășit accepțiunea moralității ca simplă respectare a ordinii și legii.

Din păcate pentru noi, totalitarismul comunist *nu ne-a învățat nici măcar respectul legii*. Ne-a învățat în schimb frica de putere și respectul necondiționat al deciziilor arbitrare ale autorității. Ca urmare, *sentimentul neputinței, frica de libertate, comportamentul de retragere* sunt, astăzi, câteva dintre trăsăturile imputabile etic ale caracterului nostru social.

În viziunea postmodernă a lui Bauman a respecta legile nu înseamnă încă a fi *pentru Celălalt* ci, cel mult, a nu încălca legile care îl ocrotesc. Câtă vreme fac acest lucru pot fi doar în legalitate. N-am nici o răspundere dacă, respectând legea, fac rău celui alt. Răspunderea e a legiuitorului nu a mea.

A fi în moralitate înseamnă, dimpotrivă, a-mi asuma *răspunderea personală pentru propriile fapte și pentru modul în care ele afectează soarta Celui alt*.

Pe scurt, comunismul a fost unul dintre acele tipuri de stat modern care *a anesteziat simțul moralității și a alterat legalitatea ca factor fundamental de coeziune socială*. Din acest punct de vedere a promovat, la nivel social, *o moralitate eteronomă*, de cea mai joasă speță, bazată pe *frica* de persoane investite cu o singură autoritate: aceea de-a *pedepsi*.

Psihologul american L.Kohlberg autorul unui model de dezvoltare stadială al gândirii morale a situat, acest de mod de înțelegere al moralității, bazat pe evitarea pedepsei, la nivelul cel mai precar cu putință.

3. Primul care - după știința noastră - observase că între firea omului și destinul său există o relație indisolubilă, a fost Heraclit din Efes.

Tributari formației noastre istorist-deterministe suntem înclinați să acordăm o atenție privilegiată condiționării caracterului de către traseul existențial al subiectului - individual sau colectiv- și să neglijăm reversul psihologic, la fel de real, al problemei: există evenimente care ni se întâmplă ca indivizi și ca societate - pentru că ni se potrivesc, pentru că, prin felul nostru de-a fi, le provocăm, le declanșăm, le întreținem, pe scurt, le facem, în mod repetat, posibile.

În vremuri de tranziție, spunea E. Durkheim, trebuie să ne creăm un suflet. Noi credem că în această tranziție de la comunism la postmodernism în care suntem antrenați și pe care Durkheim n-avea cum s-o aibă în vedere, trebuie să începem prin a ne însănătoși sufletul.

Insanitatea mentalităților este astăzi o temă tot mai des frecventată. Așa de pildă, Delumeau analizează nevroza colectivă pe care a generat-o mentalitatea creștină medievală și ale cărei efecte au reverberat până în pragul Secolului Luminilor; Jaspers a analizat caracterul multistratificat al culpei germane postnaziste sugerând tehnica psihanalistului care asistă un pacient colectiv la conștientizarea surselor propriului complex de vinovăție. În perioada războiului rece, Fromm s-a întrebat dacă nu cumva, societatea umană, aflată în pragul autodistrugerii, prezintă simptome care, la nivel individual, sunt indiciul cert al unui caz psihiatric.

Studiul de față și-a propus o abordare interdisciplinară a caracterului social generat de comunism, din perspectiva pedagogiei sociale, eticii și psihologiei. Destinul nostru istoric care ne-a plasat pe parcursul unui jumătate de secol într-un sistem social patogen din punct de vedere etic constituie fundalul narativ în care s-a format Sinele colectiv al generației azi educatoare: o generație care, deși dispune de specialiști bine pregătiți, rămâne totuși nehotărâtă, apatică, inertă, pe scurt, neperformantă.

Atunci când un individ prezintă simptome similare, fiind incapabil să treacă de la intenție la act, psihologii vorbesc despre "paralizie psihică", "patologia voinței", sau "abulie". Potrivit lui Th. Ribot un astfel de pacient are inteligența intactă, iar suferința sa este de natură emoțională.

Bibliografie

Adler, A. "Cunoașterea omului", Ed Trei, 1991

Bauman, Z. "Etica postmodernă", AMACORD, Timișoara, 2000

Bîrzea, C. (coord) "Reforma învățământului din România: condiții și perspective", MI, Institut. De Șt. ale Educ., Buc., 1993

Boroș, M. "Domnia mediocrilor", Ed. Dacia, 2002
Delors, J., "Comoara lăuntrică", Polirom, Iași, 2000
Delumeau, J., "Păcatul și frica. Culpabilitatea în Occident sec XIII-XVIII", Polirom, Iași, 1997
Fromm, E. "Frica de libertate", Ed. Teora, 1998
Goleman, D., "Inteligența emoțională", Curtea Veche, 2001
Jaspers, K. "Conștiința culpei", în Texte filosofice, Ed. Pol., Buc., 1986
Jung, C.G., "Puterea sufletului. Antologie", vol I-IV, Ed. Anima, 1994
Lassus, R. "Analiza tranzacțională", Ed. Teora, 2000
MacIntyre, A. "Tratat de morală. După virtute", Humanitas, Buc., 1998
Pirău, M., "Corupția și școala" în Coman, S., Sandu, A., St. Cojocaru (coord) "Acțiune socială prin strategii educaționale", Ed. Lumen, 2003
Ribot, Th. "Voința și patologia ei", Ed. Șt. și Enciclop., Buc., 1997

Notă: text elaborat în cadrul tezei de doctorat. Publicat prima oară în 2003 în Buletin Științific, Seria A, Fascicula Pedagogie- Psihologie- Metodică, Universitatea de Nord, Baia Mare, inclus în volumul "Reforma din noi. Despre reforma morală și tranziția în educație", Ed. Risoprint, 2006, , ISBN, 975- 751- 188- 5, 978- 975-751- 188-1, pg. 8-25